

UDK 821.162.1.09-1"1980/1990":351.751

Wiktor Gardocki

Univerza v Białystoku

w.gardocki@uwb.edu.pl

CENZURA POEZIJE V 80. LETIH 20. STOLETJA. PRAVNI POGOJI IN PRAKSA¹

Članek se loteva teme cenzuriranja poezije na Poljskem v 80. letih 20. stoletja. V prvem delu opisuje s književno ustvarjalnostjo povezano zapleteno pravno in politično situacijo, med drugim številne spremembe v zakonu o cenzuri. V nadaljevanju je predstavljena založniška zgodovina cenzuriranih ali zaseženih pesmi. Članek temelji na obširni arhivski poizvedbi, v znatnem delu v varšavskem Arhivu novih spisov (polj. Archiwum Akt Nowych, AAN).

Ključne besede: Poljska ljudska republika (PLR), Glavni urad za nadzor tiska, publikacij in videa (GUKPPiW), književnost, pisatelji

This article examines the topic of poetry censorship in the 1980s. The first part discusses the complex legal and political conditions, including subsequent changes to the Censorship Act (Ustawa o cenzurze), as they relate to the literary works. Next, I present the publishing history of censored poems and poems withheld from publication. The article is based on extensive archival research. Most of the documents I examine have not previously been published.

Keywords: Polish People's Republic, The Main Office of Control of Press, publications and shows, literature, writers

1 Uvod

Namen tega članka je rekonstruirati in opisati uredniško zgodovino izbranih pesniških del, ki so jih v 80. letih poskušali objaviti v uradnem obtoku. Merilo izbire tovrstnih primerov je stopnja njihove zapletenosti in želja predstaviti vzroke in raznolikost cenzorskih posegov, različnih načinov poseganja ter različnih posledic delovanja cenzure. Pomembno merilo je tudi politični status določenega avtorja in umetniška kakovost besedila. V uvodu je opisana zapletena pravna situacija, ki je v tistem obdobju urejala obstoj in delo urada za nadzor. S pomočjo dostopa do arhivskih dokumentov iz zbirke Glavnega urada za nadzor tiska, publikacij in videa (polj. Główny Urząd Kontroli Prasy, Publikacji i Widowisk, v nadaljevanju GUKPPiW)² bom skušal povzeti danes razpršeno védenje o tej temi. Glede na to, da objava pesmi, napisanih v 80. letih, v takratnem zgodovinsko-literarnem kontekstu ni bila mogoča, bom poskušal ta kontekst

---

¹ »The Project is financed from the grant received from the Polish Ministry of Science and Higher Education under the Regional Initiative of Excellence programme for the years 2019-2022, project number 009/RID/2018/19, the amount of funding 8 791 222,00 zloty.«

² Obravnaval sem skoraj petsto arhivskih enot o cenzuriranju literature v 80. letih. Arhivska enota ima od nekaj do celo tristo strani. Posamezne mape vsebujejo dokumente, ki so jih pripravili v Glavnem uradu za nadzor tiska, publikacij in videa v letih 1945–1989, na primer *Informacje ...*, v katerih je mogoče najti informacije o zaseženih in cenzuriranih književnih besedilih.

rekonstruirati in odgovoriti na vprašanje: kaj in kje naj bi bilo objavljeno, in če je bilo – s kakšnimi spremembami.

2 Pravni pogoji

Osemdeseta leta lahko razdelimo na tri cenzorska »obdobja«. Prvo je bilo relativno kratko, saj je trajalo do razglasitve vojnega stanja³ decembra 1981. Takrat so pripravili in sprejeli nov zakon o cenzuri (z dne 31. julija 1981), ki so ga pozneje dvakrat spremenili in zaostri. Tudi drugo obdobje, tj. čas vojnega stanja, je bilo razmeroma kratko (13. 12. 1981–22. 7. 1983), četudi v smislu literarnega ustvarjanja – zlasti tistega, ki ga je zasegla cenzura in tistega, ki je bilo objavljeno v drugem obtoku – daleč najbolj intenzivno. Tretje obdobje je trajalo približno od sredine leta 1983 do leta 1988, ko je bil zakon o cenzuri liberaliziran. Omeniti velja, da so v 80. letih na Poljskem delovali trije literarni obtoki: uradni, ki ga je nadzoroval GUKPPiW; drugi obtok (podzemni, onkraj cenzure, od leta 1977⁴) ter emigracijski. Osemdeseta leta so del obdobja, ki ga v poljski književnosti včasih označujejo z imenom »črna luknja« ali »medobdobje«.

V 80. letih se je nekajkrat spremenila pravna podlaga za preventivno cenzuro. Do julija 1981 je še veljal odlok o ustanovitvi GUKPPiW s 5. julija 1946. Po družbenih protestih ter določilih, ki so jih dosegli na t. i. avgustovskem sporazumu leta 1980, se je na Poljskem odvila bolj ali manj uradna razprava o novem zakonu o cenzuri. V GUKPPiW so sprejeli odločitev, da bodo nekatere predpise, ki bodo začeli veljati šele skupaj z zakonom dne 31. julija 1981 uporabljali že prej kot »dejanje politične dobre volje, ki ustreza duhu časa«.⁵

Vendar pa je bilo treba določena vprašanja kar najhitreje urediti. V luči novega zakona so se med drugim ukvarjali z vprašanjem, kaj storiti z direktivami, tj. s preskriptivnimi sezname prepovedanih imen.⁶ Ena zadnjih direktiv je bila uveljavljena še leta 1980. V začetku maja leta 1981 je predsednik GUKPPiW Stanisław Kosicki v pismu vodji Oddelka za tisk, radio in televizijo Centralnega komiteja Poljske združene delavske stranke (PZPR) Józefu Klasi pisal, da so direktive, ki zadevajo priimke v tujini živčih oseb, deloma še veljavne. Hkrati je dodal: »zakon, ki naj bi v kratkem začel veljati, naravnost prepoveduje uporabo predmetnih direktiv«. Pismu je bil priložen tudi seznam avtorjev v emigraciji, za katere je t. i. »zaznamek«, tj. vpis na seznam še vedno

³ Vojno stanje (polj. stan wojenny) je izredno stanje, ki je bilo na Poljskem razglašeno 13. decembra 1981. Ob razglasitvi je bila podana obrazložitev, da je namen preprečiti morebiten vstop sovjetske vojske v državo. V času vojnega stanja so bili številni politični nasprotniki aretirani in zaprti, umrlo je približno 40 ljudi. Vojno stanje je bilo prekinjeno 31. decembra 1982, 22. julija 1983 pa dokončno odpravljeno.

⁴ Drugi obtok je bil v razumevanju takratnega prava nezakonit. Za razlikovanje med knjigami, izdanimi na Poljskem v uradnem obtoku, od tistih, objavljenih »v podzemlju«, za slednje uporabljam oglate oklepaje, npr.: [Varšava, 1980] oziroma, če gre za časopis [*Nowy Zapis*, 1983].

⁵ Gre za obdobje 31. 7.–1. 10. 1981.

⁶ Dolga leta so v GUKPPiW obstajali redno aktualizirani sezname avtorjev, katerih dela je bilo prepovedano objavljati, njihovih imen pa se ni smelo omenjati na straneh časopisov in knjig.

veljal.⁷ V odgovoru je Klasa podprl mnenje Kosickega in predlagal »prehod na nadzor vsebine«.⁸ Kljub temu, da so se v Uradu že zavedali, da bi jih bilo treba postopoma umakniti, je del »začasnih« direktiv preživel vse do julija 1981.

31. julija 1981 je bil na Poljskem sprejet nov, milejši zakon o cenzuri. Veljati je začel dva meseca pozneje, 1. oktobra. Ime ustanove so spremenili v Glavni urad za kontrolo publikacij in videa (polj. Główny Urząd Kontroli Publikacji i Widowisk, GUKPiW); od takrat naprej naj bi bile njegove odločitve bolj »transparentne«. Ukinili so dotedanjo prakso preprečevanja objave zgolj na podlagi avtorjevega priimka. Uvedli so možnost pritožbe nad odločitvami GUKPiW pri vrhovnem upravnem sodišču in obvezno označevanje cenzuriranih delov v objavljenih publikacijah, najpogosteje z »[----]« (Bafia 1986: 193).

Zaradi drugega člena, ki je bil eden najpomembnejših v vsem zakonu, so potekale debate v zvezi z obsegom delovanja GUKPiW, zlasti zaradi formulacij, s pomočjo katerih so lahko osebe, ki so nadzirale besedila, lahko utemeljile praktično vsako negativno odločitev glede objave. Vendar pa je zaradi uvedbe vojnega stanja nov zakon veljal zgolj dobrih deset dni. Pravni pogoji so se znova zaostri, skupaj z vojnim stanjem se je vrnil oster in natančen nadzor besedil.

Uvedba represije je privedla dočasne »paralize« družbene komunikacije. Oblast je prekinila delovanje celotnega tiska z izjemo dveh časopisov (*Trybuna Ludu*, glasilo Poljske združene delavske stranke in *Żolnierz Wolności*, glasilo Ministrstva za narodno obrambo). Internirali so številne pisatelje.⁹ Najhujše prepovedi niso veljave ves čas trajanja vojnega stanja. Že v drugi polovici leta 1982 je bilo dovoljeno ponovno izhanje nekaterih časopisov.¹⁰

Do naslednjih pravnih sprememb je prišlo že po prekinitvi, nato pa ukinitvi vojnega stanja. 28. julija 1983 je bila sprejeta novela zakona o cenzuri. Na kakšen način so interpretirali njegova določila, oziroma kako so z njimi manipulirali, pokaže Zofia Radzikowska na primeru alineje 6.2 1. točke 2. člena, oziroma 3. člena zakona o cenzuri (1990: 10–30). Prenovljeni zakon, dopolnjen z omenjenimi, večpomenskimi odstavki, je veljal do konca obstoja Poljske ljudske republike. To je opaziti tako v dnevnem tisku, kot v knjigah, kjer so ostale oznake, npr. v obliki »[----]«, ki pričajo o tem, da je bilo na tistem mestu izrezano celotno besedilo ali njegov del.

⁷ Med drugim Zygmunt Bauman, Henryk Grynberg, Witold Jedlicki, Leszek Kołakowski, Jan Kott, Maria Kurecka, Alicja Lisiecka, Kalman Segal, Leopold Tyrmand, Andrzej Wirth, Witold Wirpsza, Stanisław Wygodzki.

⁸ Arhiv novih spisov (polj. Archiwum Akt Nowych, v nadaljevanju: AAN) v Varšavi, GUKPPiW, št. 1627 (308/29), l. 57–64.

⁹ Med njimi so bili: Jacek Bocheński, Andrzej Drawicz, Andrzej Kijowski, Anka Kowalska, Józef Kuśmierk, Andrzej Szczypiorski, Andrzej Werner, Wiktor Woroszyński, Lothar Herbst, Grzegorz Musiał, Antoni Pawlak, Jan Polkowski.

¹⁰ Prva številka tednika *Tygodnik Powszechny* je denimo izšla 23. maja 1982 (označena kot št. 1–21).

Za raziskovanje cenzure poljske književnosti v 80. letih je ključno arhivsko gradivo – večina je shranjenega v enoti GUKPPiW v varšavskem Arhivu novih spisov, AAN. Pri tem gradivu pa gre za drugačno vrsto pomanjkljivosti kakor v primeru dokumentov z začetka dejavnosti urada za cenzuro (Pawlicki 2001: 17; Budrowska 2009: 17). V devetem desetletju 20. stoletja so uradniki delali zgolj izvlečke iz posegov v besedila. Kljub temu, da je večina preživela v obliki formularjev, ki povzemajo vse posege urada, pa bomo zaman iskali posege, ki so jih v danem obdobju opravili konkretni uradniki. Dokumente so v Glavnem uradu uničevali redno, skladno s proceduro: napotke in navodila po dvajsetih dneh, *Sprotne informacije* po dveh mesecih, »pomožna gradiva pa takoj potem, ko so se seznanili z vsebino« (Budrowska 2015: 304). Kljub tem proceduram in navodilom so se obširni povzetki posegov v obliki zbirmih, obdobjnih »informacij« ohranili praktično v celoti.

Kljub temu, da so del dokumentacije uničili, so imeli cenzorji dostop do natančnih informacij o tem, kateremu besedilu, kdaj in v kateri publikaciji so že prepovedali objavo, oziroma kakšne posege so v njem opravili prej – pripisi o tem se nahajajo pod nekaterimi posegi.¹¹ Ob cenzuri književnega dela in z dostopom do teh informacij se je hkrati dalo vplivati tudi na njegovo recepcijo. Kako? Na primer s poseganjem v intervju z njegovim avtorjem ali v časopisno recenzijo.¹²

Najdragocenejše informacije, kot so na primer označevanja posegov (skupaj z morebitnim bibliografskim naslovom) in fragmenti cenzuriranih ali zaseženih del, se najde v dokumentih, naslovljenih z »*Informacije*«. Na prelomu 70. in 80. let ter v 80. letih so jih v GUKPPiW pripravljali ciklično. Znotraj njih lahko razlikujemo:¹³ *Informacije o tekočih posegih*¹⁴ (vodili so jih od 1981 do 1990), *Dnevne informacije o posegih* (1976–1981), *Mesečne informacije o posegih* (1976–1981, 1981–1989), *Informacije o posegih v katoliške publikacije – kvartalne in mesečne* (1976–1981).

Poleg tega so v 80. letih v uradu med drugim¹⁵ sestavljali *Informacije z napotki*¹⁶ (1976–1981), kjer so beležili opombe, priporočila, posege, spregledane dele, navajali časopisne naslove, v katerih so kaj črtali, prilagali cenzurirana besedila; *Problemske elaborate za zunanjo uporabo* (1985–1989), kjer se pojavljajo sklopi posegov, informacije o posegih (tudi količine), fragmenti del ali njihove celotne različice, pa tudi uradni zaznamki; *Elaborate za lastne potrebe* (1985–1989), ki prav tako vsebujejo zaznamke, primere posegov (med drugim neupravičenih, imenovanih »odvečni«); *Mesečne informacije z napotki* (1977–1980), v katerih so obravnavani neutemeljeni

¹¹ Obstaja verjetnost, da so poleg *Informacij o tekočih posegih* pripravljali tudi same sezname posegov z navedbo avtorjevega priimka, naslova dela ter datumom posega, vendar do sedaj tega ni bilo mogoče potrditi.

¹² Leta 1982 so bili narejeni posegi v zbirko Jerzija Ficowskega *Gryps i errata* – nato so sledili časopisnim recenzijam cenzuriranega dela in zasegli eno, ki naj bi bila objavljena v časopisu *Tygodnik Powszechny*. Prav tako leta 1982 so prvič zasegli roman *Kapitan* Jana Józefa Szczepańskiego, nato pa cenzurirali odlomke intervjuja z njegovim avtorjem v časopisu *Więzi*, v katerem je omenil to temo.

¹³ Dokumenti so last Odseka za usmerjanje in dokumentiranje ter Oddelka za informiranje in nadzor.

¹⁴ V letih 1975–1977 pod naslovom: *Dnevne informacije o opravljenih posegih*.

¹⁵ V Odseku za usmerjanje in dokumentiranje ter Oddelku za informiranje in nadzor.

¹⁶ V letih 1979–1980 pod naslovom: *Mesečne učne informacije*.

posegi, cenzorski spregledi (zlasti v dnevnem tisku), fragmenti del, citirani so članki. Prav v mapah s takšnimi naslovi se najdejo posegi, ki zadevajo književnost. Razpršeni so med številnimi drugimi zabeleženimi ingerencami z vseh področij življenja: politike, gospodarstva, ekonomije, informacijah o tekočih dogodkih na Poljskem in po svetu.

3 Praksa

O poeziji 80. letih se je pogosto pisalo.¹⁷ Objavljenih je bilo tudi nekaj člankov in antologij del iz tega obdobja, med njimi največ takšnih, ki obravnavajo tematiko vojnega stanja.¹⁸ Na kakšen način lahko opredelimo pesmi, ki jim je cenzura v 80. letih preprečevala objavo? Na to vprašanje je pred 30 leti skušal odgovoriti Stanisław Barańczak, ko je iskal ustrezen naslov za antologijo pesmi, ki jo je pripravljal. Termin, ki ga je predlagal je sicer širši in se ne nanaša zgolj na poezijo 80. let: »Poezija pričevanja in upora« (Barańczak 1989: 8). To poimenovanje se ne nanaša zgolj na ozko, »politično« interpretacijo, temveč kaže na univerzalni smisel književnega ustvarjanja, ki je zapis določenih izkušenj.

Označevanje poezije 80. let kot zgolj »politične«, stoječe nasproti oblasti, se zdi preozko in enodimenzionalno. Vendar pa se je izkazalo, da takšno pojmovanje zelo dobro povzema interpretativne sheme cenzorjev: v poezijo so najpogosteje posegali prav zaradi široko razumljene politične tematike – pesem, v kateri so zaznali kakršnekoli navezave (dobesedne, metaforične, alegorične) na »tekočo situacijo«, je bila cenzurirana, oziroma je bila njena objava preprečena. Če je bil poseg opravljen zaradi t. i. »zaznamka« na priimek, je bila delu preprečena objava ne glede na tematiko. V uradu za nadzor so se pravzaprav v enaki meri bali same pesmi, kakor tudi njene možne interpretacije.

Takšna doslednost uradnikov GUKPiW se je ohranila še dolgo po avgustu 1980, pravzaprav vse do konca 80. let prejšnjega stoletja. Po drugi strani pa je mnogo del, ki so bila označena kot politično nekorektna do bralcev prišlo zahvaljujoč drugemu obtoku ter objavam poljske književnosti, ki so izhajale na emigraciji.

Na objavlanje so v 80. letih (do spremembe zakona 31. julija 1981) lahko pozabili avtorji, ki jih je oblast označila za »neugodne«. Njihovi priimki so bili med drugim navedeni v *Črni knjigi cenzure LRP* (polj. *Czarna księga cenzury PRL*), izdani leta 1976,

¹⁷ Ryszard Matuszewski, *Literatura polska 1939-1991*, Varšava, Wydawnictwo Szkolne i Pedagogiczne, 1995; Przemysław Czapliński, Piotr Śliwiński, *Literatura polska 1976-1998*, Krakov, Wydawnictwo Literackie, 2000; Stanisław Burkot, *Literatura polska 1939-2009*, Varšava, Wydawnictwo Naukowe PWN, 2010; Tadeusz Drewnowski, *Literatura polska: Próba scalenia: obiegi, wzorce, style*, Krakov, »Universitas«, 2004.

¹⁸ Npr. *Poezja stanu wojennego. Antologia*, ur. Inga (Iwona Smolka), Jot Em (Jarosław Markiewicz), Spectorator (Leszek Szaruga), London, Puls, 1982; *Noc generalów. Zbiór poezji wojennej 13 XII 1981 – 13 II 1982*, Varšava, Wojenna Oficyna Wydawnicza, 1982; *Polska po 13 grudnia 1981: pejzaż poetycki*, ur. Jan Marty (Jarosław Markiewicz), Marek Mayer (Ryszard Holzer), Lund, Independent Polish Agency, 1984; *Na skrzyżowaniu Azji i Europy. Wiersze polskie 1980-1984*, ur. Stanisława Stelmachowa (Anna in Tadeus Patrzalko), Wrocław, Oficyna Wydawnicza im. Grzegorza Przemyska, 1985; *Poeta pamięta: antologia poezji świadectwa i sprzeciwu 1944-1989*, ur. Stanisław Barańczak, Varšava, Niezłomni, 1989; Anna Skoczek, *Poezja świadectwa i sprzeciwu: stan wojenny w twórczości wybranych polskich poetów*, Krakov, SMS, 2004; Anna Skoczek, *Poezja stanu wojennego: antologia wierszy, piosenek, kontrafaktur, parafraz i fraszek*, Krakov, Wydawnictwo Dante, 2004.

nato pa še 1977.¹⁹ Med pesniki, ki jih je še na začetku 80. let bremenil »zaznamek« so bili med drugim Wiktor Woroszyński, Stanisław Barańczak in Czesław Miłosz. Položaj Miłosza se je spremenil v trenutku, ko je prejel nobelovo nagrado.²⁰

Cenzuriranje pesniških del, zaseganje njihovih odlomkov ali del v celoti je moglo vplivati na način dojemanja takratne poezije kot angažirane, politične, enodimenzionalne. V primeru nekaterih del je resnično težko govoriti o drugačni interpretaciji, vendar pa sta posploševanje in takšno razumevanje skoraj celotne poljske poezije 80. let preveč preprosta (Matuszewski 1995: 194–195; Czaplinski, Śliwinski 1998: 94).

V GUKP*W* se niso ozirali na generacijske razlike.²¹ Uradniki so na vsa literarna dela gledali enodimenzionalno in v njih ne glede na literarni tok, poetiko ali zgodovinsko obdobje iskali vsebine, ki jih je bilo mogoče pripisati aktualni družbeno-politični situaciji. Zato so sprejeli poenostavljeno interpretativno shemo, skozi katero so poskušali ujeti zgolj »aktualne« motive: metafore, alegorije ali aluzije, sem ter tja neposredne formulacije. Preprečevali so torej objavljanje vsebin, ki bi lahko bile razumljene kot prizadevanja za svobodo in to utemeljevali z »grožnjo (za) državno varnost«²² ali »napadom na ustavna načela zunanje politike LRP in njene zaveznice«.²³

Iz dokumentacije urada je razvidno, da so v 80. letih »neugodne« pesmi poskušali objavljati zlasti v tisku – večino zaseženih besedil so v tisk oddajala uredništva časopisov. Izmed vseh časopisov je bil daleč najostreje nadzorovan tednik *Tygodnik Powszechny*: vanj so posegali v praktično vsaki številki, ti posegi pa so podrobno opisani v *Informacijah* ....

4 Primeri

Leto pred uvedbo vojnega stanja je bila v cenzurni pregled poslana pesem enega od predstavnikov generacije Novi val (polj. Nowa Fala), Stanisława Barańczaka. V pesmi *21.12.79: But why*²⁴ je pesnik na ironičen način pokazal soočenje človeka z Zahoda s komunistično Poljsko. Po obisku Varšave je mlada Američanka polna začudenja, tamkajšnje situacije ne more razumeti:

¹⁹ Eden od uradnikov, Tomasz Strzyżewski, je tajne dokumente odnesel iz krakovske izpostave GUKP*W* in jih leta 1977 prepeljal na Švedsko.

²⁰ O odnosu cenzure do Miłosza pred in po prejemu nobelove nagrade pišem v drugem članku: Wiktor Gardocki, *Rzecz o nieistnieniu Czesława Miłosza (1979–1981)*, v: "1984." *Literatura i kultura schyłkowego PRL-u*, Varšava. 317–338.

²¹ Cenzurirane pesmi Mieczysława Jastruna (letnik 1903) ali Jerzyja Zagorskega (1907), Anne Kamięnske (1920) in Wiktorja Woroszylskega (1927) se v arhivskem gradivu pojavljajo poleg del pesnikov mlajše generacije, kot na primer Stanisława Barańczaka (1946), Jana Polkowskega (1953) ter nenazadnje predstavnika generacije časopisa *BruLion* Jacka Podsiadła (1964).

²² AAN, GUKP*W*, št. 1718 (343/4), l. 178–179.

²³ *Ibidem*, k. 150–151.

²⁴ Prva izdaja: Stanisław Barańczak, 1980, *21.12.79: But why, Tryptyk z betonu, zmęczenia i śniegu*, [Varšava, Krakowska Oficyna Studentów].

Jak ludzie tutaj mogą to wszystko wytrzymać?
Czemu nikt tego nie zdemaskuje w gazetach?

[...]

A dlaczego tu wszyscy tacy źli i smutni?
Czemu nikt się nie śmieje, gdy idzie ulicą?
Przecież za parę dni Christmas!²⁵

Pesem, ki jo je za tisk predlagalo uredništvo revije *Student* je cenzura zadržala. Barańczak se je odločil o tem povedati v intervjuju za tednik *Kultura*. Tudi pogovor so cenzurirali.²⁶ To je eden od primerov, ko je bilo cenzurirano tako literarno delo kot njegova (uradna) recepcija.

Po 13. decembru 1981, ko je bilo na Poljskem uvedeno vojno stanje, je GUKPPiW začel delati intenzivneje. Pesniška dela, ki jih v tem obdobju niso pustili v tisk v veliki meri obravnavajo vojno stanje in njegove posledice: interniranje ustvarjalcev in opozicijskih aktivistov. Celó tedaj, ko v teh delih ni aktualnih referenc, se zdi, da so umeščene v trenutni poetiki »pričevanja in upora« in v njih ni sledu univerzalnosti.

V obdobju vojnega stanja je cenzura zasegla kar sedem pesmi Jana Polkowskega, enega tistih pesnikov, ki bo v že svobodni Poljski za dolga leta literarno umolknil. Vse te pesmi naj bi bile objavljene na straneh časopisa *Tygodnik Powszechny* (št. 19) leta 1983, nazadnje pa cenzura objave ni dovolila. Med vojnim stanjem je bil pesnik interniran, kar se je izrazilo v njegovi ustvarjalnosti.

Del takrat nastalih pesmi Polkowskega je mogoče povezati s tedaj aktualno situacijo na Poljskem in v njih razbrati tematiko podjarmljenosti in (vselej zatrtih) prizadevanj za svobodo. Nekaj je tudi pesmi, ki obravnavajo bivanje v zaporu, med drugim *Wolny, w wolnym kraju*, *Hymn*, *Wrony kołują i spadają*,²⁷ *Żadnej ofiary* ter *Otworzy cię miecz*.²⁸

To banalne, człowieku, ale jest tak jakbym bał się
ciepła albo szczęścia

Rozmyślam o śmierci jak piętnastolatek,
który nigdy nie dotknie dojrzałej kobiety.

[...]

Śpią wkoło więźniowie.²⁹

²⁵ AAN, GUKPPiW, št. 1509 (289/4), l. 34.

²⁶ AAN, GUKPPiW, št. 1552 (294/3), l. 125–26.

²⁷ Prva izdaja: Jan Polkowski, 1982, *Hymn, Wolny, w wolnym kraju, Wrony kołują i spadają*, [*Wezwanie* 2/3. 3, 15–16].

²⁸ Prva izdaja: Jan Polkowski, 1983, *Żadnej ofiary, Otworzy cię miecz, Ogień. Z notatek 1982-1983*, [Krakow, Półka poetów].

²⁹ AAN, GUKPiW, št. 1733 (347/18), l. 36.

Eden od avtorjev starejše generacije, čigar ustvarjalnost so v 80. letih pozorno cenzurirali, je bil Wiktor Woroszyński. Pisatelj, ki je bil do leta 1966 uradno član Poljske združene delavske stranke, se je v 70. letih angažiral v opozicijsko dejavnost, nato pa ga je doletel »zaznamek«, tj. preprečitev objavljanja na podlagi priimka. Na začetku vojnega stanja je bil interniran.³⁸ V 80. letih so zasegli najmanj sedem njegovih del, kar pomeni, da je bil avtor zbirke *Zagłada gatunków* eden tistih avtorjev, ki jih je cenzura obravnavala najostreje. Njeni posegi so precej razpršeni in raznoliki, saj zadevajo tako pesniška dela, kakor tudi prozne odlomke.

Aprila 1982 so cenzorji naredili popravke v knjigi Woroszyńskiego. Iz zbirke *Jesteś i inne wiersze* so odstranili pesem *Pewnej zimy w pewnym mieście robotnicy ostrzegają przechodniów żeby nie przyłączali się do nich*,³⁹ ki je bila posvečena zadušenemu protestu delavcev v 70. letih.⁴⁰

Oktober 1982 so iz tednika *Tygodnik Powszechny* izrezali štiri njegove pesmi, ki bi morale biti objavljene na prvi strani časopisa. Vse so se navezovala na dogodke s preloma let 1981 in 1982 ter bivanja Woroszyńskiego v zaporu in centrih za internirance (tri pesmi so imele pripise, ki so izdajali kraj nastanka: Białoleka, Jaworze, Darłówko). Cenzura je takrat zadržala pesmi *Nie denerwuj się*,⁴¹ *Spotkanie*,⁴² *Byle do wiosny*⁴³ in *18 października 1982*.⁴⁴ Slednja pripoveduje o zadnjih trenutkih, ki jih je pesnik preživel v ujetništvu:

Starszy kapral Jan Maciejewski
 [...]

po raz ostatni pełni służbę przy moim ciełe

W skupieniu
 przetrząsa bieliznę i listy
 [...]

Jest w tym coś z oczyszczenia
 i uświęcenia

[...]
 cóż byłoby warte moje błaganie się
 przez tyle miesięcy w poświęcenie tego Elizjum
 gdybym na koniec zaniedbał zatrzymać w oku
 starszego kaprala Jana Maciejewskiego
 jego płowy wąs i jaskółcze gniazdo nad karkiem
 rumiane policzki

³⁸ *Współcześni polscy pisarze i badacze literatury* (W-Z), ur. Jadwiga Czachowska, Alicja Szałagan, Warszawa, Wydawnictwo IBL, 2004, 269.

³⁹ Prva izdaja: Wiktor Woroszyński, 1977, *Pewnej zimy w pewnym mieście robotnicy ostrzegają przechodniów żeby nie przyłączali się do nich*, [*Głos* 3. 1].

⁴⁰ AAN, GUKPiW, št. 1704 (334/24). 70–71.

⁴¹ Prva izdaja: Wiktor Woroszyński, 1982, *Nie denerwuję się*, [*Veto* 7. 25].

⁴² Prva izdaja: Idem, *Spotkanie*, v: *Ibid.*, 26.

⁴³ Prva izdaja: Idem, 1983, *Byle do wiosny*, [*Obecność* 4. 20–21].

⁴⁴ Prva izdaja: Idem, 1982, *18 października 1982 r.*, [*Wezwanie* 4. 15].

opięte łydki
i tłuste zwinne palce
których dotyk na zawsze
wypalił na mnie swój znak⁴⁵

Pisatelj iz iste generacije kot Woroszylski, ki je bil v 40. in 50. letih aktiven pri izgradnji socialistične Poljske, pozneje pa je v sistem podvomil, je bil Kornel Filipowicz. Sprememba nazorov se je odslikala v pesmi *Życiorys*, ki pripoveduje o veri človeka v socializem – začetek je bil težak, poln dilem, vse se je dogajalo takoj po vojni. To delo ima lastnosti obračuna, povzema poseben miselni tok človeka, ki je predan socializmu – vendar zgolj do določenega trenutka:

I doszedł do tego że w tym co robił
Nie odczuwał żadnego przymusu
Czynił wszystko automatycznie
Jakby przerzucał biegi swego samochodu
W obrębie oczywiście systemu ruchów⁴⁶

V pesmi *Życiorys* pesnik opozarja na bankrot določenih vrednot in političnega sistema (ta večpomenska beseda se v pesmi tudi pojavi), ki niso prestali preizkusa časa. Še več – postali so tako obremenjujoči, da jih je končno treba preseči. Pesem, ki jo je v tisk prijavil *Tygodnik Powszechny*, je bila v GUKPiW zadržana januarja 1983. V časopisu je bilo tedaj objavljenih nekaj drugih Filipowiczevih del, ki jih je cenzura sprejela: ***(*Między wiosną a jesienią*), *Za wcześniej*, *Krótką rozmowa*. Na mestu cenzorskega posega je bila objavljena ustrezna klavzula.⁴⁷ *Życiorys* je bil objavljen v zbirki *Powiedz to słowo*, ki je izšla mimo cenzure leta 1984.

Poezija »pričevanja in upora« je kljub ukinitvi vojnega stanja še naprej nastajala. Motivi kot so mesijanizem, občutek ujetosti in zgodovinski odnos z ZSSR se bodo pojavljali še nekaj let po letu 1983 in tako nadaljevali nekdanje idejne votke. Cenzura pa je tako kot prej z vsemi silami napadala vsak poskus objave književnih del, ki bi jih bilo mogoče povezati z vojnim stanjem ali zatiralskim sistemom.

V drugi polovici 80. let so preprečili objavo osmih pesmi Ryszarda Krynickega (med drugim dvakrat pesmi *Uwielbia mundury*). Kar sedem so jih izrezali iz zbirke *Niepodlegli nicości*, ki je bila prijavljena za izdajo decembra 1987.

Te pesmi se je dalo brati na »aktualen« način. Tako so jih brali tudi cenzorji, ki so takrat zasegli *I naprawdę nie wiedzieliśmy*,⁴⁸ pesem o življenju v nesvobodni resničnosti, v kateri vsak igra vnaprej določeno vlogo in uporu proti njej. Skozi cenzuro ni

⁴⁵ AAN, GUKPiW, št. 1689 (334/9), l. 181.

⁴⁶ AAN, GUKPiW, št. 1721 (347/2), l. 60.

⁴⁷ Kornel Filipowicz, 1983, ***(*Między wiosną a jesienią*), *Za wcześniej*, *Krótką rozmowa*, *Tygodnik Powszechny* 2. 4.

⁴⁸ Prva izdaja: Ryszard Krynicki, 1981, *I naprawdę nie wiedzieliśmy*, v: idem, *Nasze życie rośnie*, Pariz, Instytut Literacki.

prišla niti *Podróż pośmiertna (III)*,⁴⁹ pesem o nenadni prebuditvi v svetu, v katerem se strašljiva realnost zdi kakor sanje:

może spotkasz Jana Palacha,
 twojego rówieśnika,
 który bezbronny splonął w sercu Europy
 [...]
 może spotkasz robotników z Wybrzeża
 ze stygmatami
 na przestrzelonych czołach.⁵⁰

Cenzura je zadržala tudi nekaj krajših del Krynickega, med drugim *Podobno*⁵¹ – ironične štiri verze o varljivem liberalizmu PZPR, *Twarzą do ściany in Nie strzelajcie*⁵² – pesmi, napisani decembra 1981, podajata turobno ozračje vojnega stanja; poleg njih pa še *Nie wysłany list do Adama Michnika*⁵³ – o vlogi pesnika in vplivu, ki ga ima njegovo delo na resničnost.

Cenzura je imela zadržke tudi do pesmi *Uwielbia mundury*:

Bezprawie uwielbia mundury
 i szaty
 prawa.⁵⁴

To pesem so že nekaj mesecev prej, avgusta 1987, poskušali objaviti uredniki časopisa *Tygodnik Powszechny* – tudi takrat je bila zadržana, skupaj s pesmijo *Nic więcej*. Obe pesmi sta izšli v zbirki *Niepodlegli nicości. Uwielbia mundury* kljub negativnemu mnenju pri knjižni izdaji, *Nic więcej* pa kljub negativnemu mnenju na objavo v dnevnem tisku.

Najverjetneje leta 1989 so bile nekatere odločitve cenzure glede pesmi Krynickega omiljene, med drugim zaradi pritožb založbe. Ryszard Krynicki v spremni besedi h knjigi pojasnjuje: »zbirka z naslovom *Niepodlegli nicości* obsega nekoliko več pesmi in prevodov kot jih je bilo mogoče tu umestiti. Upam, da bo prišel čas tudi za objavo celote«. ⁵⁵ Knjiga, bližja umetniškim nameram Krynickega, je bila z istim naslovom izdana leto poprej v drugem obtoku in je vsebovala vse pesmi, ki jih je zasegla cenzura, ter številne druge, ki niso prišle v uradno izdajo. ⁵⁶ Leta 1989 je poleg tega izšla še zbirka *Niepodlegli Nicości. Errata* – dopolnitev cenzurirane knjige, ki jo je objavila založba Znak.

⁴⁹ Prva izdaja: *ibid.*

⁵⁰ AAN, GUKPiW, št. 2060 (416/12), l. 101.

⁵¹ Prva izdaja: Ryszard Krynicki, 1984, *Podobno*, v: idem, *Niewiele więcej i nowe wiersze*, [Varšava, Wydawnictwo Przedświt].

⁵² Prva izdaja obeh pesmi: Ryszard Krynicki, 1983, *Twarzą do ściany, Nie strzelajcie*, v: idem, *Jeżeli w jakimś kraju. Wiersze i apele*, [Varšava, Wydawnictwo Przedświt].

⁵³ Prva izdaja: Ryszard Krynicki, 1988, *Nie wysłany list do Adama Michnika*, v: idem, *Niepodlegli nicości*, [Varšava, Niezależna Oficyna Wydawnicza].

⁵⁴ *Ibid.*

⁵⁵ Ryszard Krynicki, 1989, *Niepodlegli nicości*, Krakov, Znak, 185.

⁵⁶ Ryszard Krynicki, 1988, *Niepodlegli nicości*, op. cit.

Eno zanimivejših del druge polovice 80. let je *Pułapka*⁵⁷ Jerzyja Afanasjewa. Objava ji je bila preprečena v mesečniku *Pomerania* julija 1986. Gre za alegorično in močno ironično pesniško prozo:

I oto brama graniczna, strażników ani śladu. Tam rozpościerał się z dawna przeze mnie wymarzony kraj wolności [...]. Teraz byłem już w innym kraju. Nic mi nie groziło, nareszcie byłem wolny. [...] Lecz oto noga moja zaplątała się w pętlę leżącą na drodze, ta zaczęła mnie ciągnąć z powrotem. [...] Pętla ciągnęła mnie z powrotem do ojczyzny, w której tyle lat przeżyłem. I oto znów znajoma brama graniczna, a na niej triumfalny napis: Witajcie. A dalej wielka równina pozbawiona ludzi.⁵⁸

V tej antiutopični pripovedi se je avtor sicer res lotil teme podjarmljenosti, vendar je to storil bistveno manj dobesedno od pesnikov, ki so se ukvarjali s poezijo »pričevanja in upora«. K temu je nedvomno prispevala večja časovna oddaljenost: pisalo se je že leto 1986 in od vojnega stanja je minilo nekaj let. Kljub temu je bilo aluzije seveda preveč lahko razbrati in identificirati, zato bi jih po mnenju cenzorjev bralci pesmi razumeli kot alegorijo Ljudske Poljske.

Ena od najobčutljivejših tem s sovjetskim ozadjem je bilo nedvomno vprašanje pokola poljskih častnikov v Katinskem gozdu. V pesmi *Czarny opłatek*⁵⁹ se je Tadeusz Uragacz te teme lotil na »neustrezen« način. Decembra 1987 je bila po odločbi GUKPiW pesem zavrnjena:

Czarnym opłatkami się łamali
w noc wigilijną. Dymił mróz
i gwiazda gasła nad Katyniem
jakby na zawsze gasła już.

Ale niczego nie przeczuli
jakby wciąż jeszcze mieli czas
na miłość wiarę i nadzieję.
Sępem krążyła wokół straż.

Widmo cerkiewki przez kolczaste
druty ze śniegiem do nich szło
jakby kościółek podhalański
z Panienką malowaną pstro

A dzisiaj tylko ciężkie cienie
przy naszych wigilijnych stołach
siadają, każdy z dziurą w czaszce
i milczą. Tylko cisza woła.

[...] ⁶⁰

Objava pesmi ni dobila soglasja, saj je njena vsebina nedvomno nakazovala narodnost krivca za zločin. V skladu s tedanjo zgodovinsko politiko pa je bilo treba za Katinski

⁵⁷ Prva izdaja: Jerzy Afanasjew, 1990, *Pułapka*, v: idem, *Miasto chleba. Miniatury poetyckie*, Gdańsk, Wydawnictwo Morskie, 101.

⁵⁸ AAN, GUKPiW, št. 1996 (395/27), l. 116.

⁵⁹ Prva izdaja: Tadeusz Uragacz, 1989, *Czarny opłatek*, v: *Kultura i Życie* 17. 2.

⁶⁰ AAN, GUKPiW, št. 2060 (416/12), l. 70.

incident kriviti Hitlerjeve vojake.⁶¹ Tednik *Kultura*, kjer naj bi *Czarny oplatek* izšel, je takrat za objavo prijavila nekaj pesmi Tadeusza Uragacza: *Anioł '87*, *Chrystus się rodzi*, *Baruch*, *Baltazar*, *Mongoł*, *Dostojewski*, *Psy Dżeka* – ob nobeni od njih cenzorji niso imeli zadržkov, objavljene so bile vse.⁶²

Septembra 1988 je bil predlagan poseg v pesmi *Spoleczeństwo*⁶³ Jacka Podsiadła, ki ga je za objavo v zbirki *wah-wah* prijavila ustanova Staromiejski Dom Kultury v Varšavi. Cenzorji so sicer postavili pod vprašaj fragmente pesmi, vendar je bila na koncu objavljena v načrtovani obliki.

Zadržkov ni vzbudila prva kitica pesmi, v kateri se pojavi nevarno aniuotopična vizija naslovne družbe, v kateri vsi, z drobnimi izjemami, neutrudno igrajo določene vloge in podpirajo vlado, pa tudi zanikanj polni, brutalni opisi tistega, česar družba ne počne («ne muči živali ne kastrira prašičev/ z mečkanjem genitalij (...) ne drži živih račk na temperaturi šestdeset/ stopinj»⁶⁴). Za izrez pa je bil predlagan naslednji fragment:

spoleczeństwo nie zmusza żołnierzy pierwszego roku służby
do czyszczenia cegła
betonowej posadzki szaletu póki cegła nie zmniejszy się
do rozmiarów kostki domina
nie każde im nosić w styczniu stalowych hełmów na owrzodzonych
głowach
nie wali w ich gołe tyłki skórzanymi pasami gdy nie chcą
meldować się słowami obywatelu kapralu szeregowy Koniowalenko
posłusznie prosi i pozwolenie wyprania onuc i bielizny
obywatela kaprala
spoleczeństwo nie zmusza szeregowców do wycierania dupy listami
przysyłanymi z drugiego końca Polski przez dziewczyny które
kochają⁶⁵

Nazadnje pesmi niso cenzurirali. Kaj je lahko botrovalo takšni odločitvi? Najverjetneje so napisali učinkovito pritožbo. Knjiga je bila objavljena v nakladi zgolj dvesto izvodov (z dopisom »Založba pripravljena za pesniški večer avtorja. Za uporabo znotraj kluba«⁶⁶), torej so nedvomno sklepali, da število njenih bralcev ne bo prav veliko.

⁶¹ Še leta 1980 so v GUKPPiW pripravili zaznamek, ki je narekoval, kako je treba pisati o Katinu. V njem je bil med dru gim naslednji odlomek: »Poljski častniki, zbrani v taboriščih pri Smolensku, ki jih je Rdeča armada internirala septembra 1939, so padli v roke Nemcem, ki so julija 1941 zasedli to območje. Te oficirje so hitlerjanci jeseni 1941 postreljali in jih pokopali v množičnih grobovih v katinskih gozdovih.« – AAN, GUKPPiW, št. 1545 (293/28), l. 2–3.

⁶² Tadeusz Uragacz, 1987, *Anioł '87*, *Chrystus się rodzi*, *Baruch*, *Baltazar*, *Mongoł*, *Dostojewski*, *Psy Dżeka*, *Kultura* 51/52. 9.

⁶³ To je bila prva izdaja dela: Jacek Podsiadło, 1988, *Spoleczeństwo*, v: *wah-wah*, Varšava, Staromiejski Dom Kultury, 5–6.

⁶⁴ *Ibid*, 5.

⁶⁵ AAN, GUKPiW, št. 2144, l. 39.

⁶⁶ J. Podsiadło, *wah-wah*, op. cit. 2.

5 Zaključek

Poezija 80. let je neke vrste rezultanta zgodovinskih dogodkov, soobstoja treh literarnih obtokov in preventivne cenzure. Dela, ki so bila zasežena in cenzurirana v 80. letih imajo nedvomno dokumentarno vrednost. Kljub temu, da je bila večina pozneje objavljena v izvorni različici, je bila pot do te objave zelo dolga. Cenzura je potekala na več ravneh: upoštevali so pesnikov življenjepis, vsebino dela, aktualno politično dogajanje in iskali pravno podlago, s katero bi lahko utemeljili zadržanje pesmi (če so prepoznali takšno potrebo). V večini primerov so bila ta prizadevanja uspešna. Zaseganja in cenzure književnih del pa pri pesnikih niso povzročila poseganja po manj dobesednih izraznih sredstvih. Če so bili pri poskusu »uradne« objave neuspešni, so izbrali drugo možnost, tiskanje na emigraciji ali molk. Skupaj z uspešnim prizadevanjem za svobodo in sistemsko tranzicijo je poezija »pričevanja in upora« postopoma začela izgubljeni svoj pomen in dajati prostor novim literarnim težnjam. Del avtorjev se v novi realnosti ni znašel. Julian Kornhauser opozarja, da so po letu 1989 vsi pričakovali prelom, čeprav je bilo to neutemeljeno: »Leta 1990 še ni bilo videti izrazite meje med enim in drugim obdobjem. To je bil še zmeraj isti svet, ki so ga napolnjevale že davno določene vrednote« (1995: 18–19). Po drugi strani je simptome dogorevanja obvezujočih teženj – ne preloma, pač pa sledove preloma – mogoče opaziti tako v letih 1876–1989, kakor že po letu 1989 (Czapliński 1997: 7). Zaton »črne luknje« ali »medobdobja«, kakor drugo polovico 80. let imenujejo literarni teoretiki, ni avtomatsko pomenil, da prihaja novo obdobje: čeprav je bilo konec vladavine komunizma in s tem tudi konec preventivne cenzure.

VIRI IN LITERATURA

- Justyna BŁAŻEJOWSKA, 2010: *Papierowa rewolucja. Z dziejów drugiego obiegu wydawniczego w Polsce 1976-1989/1990*. Varšava: Instytut Pamięci Narodowej.
- Kamila BUDROWSKA, 2009: *Literatura i pisarze wobec cenzury PRL. 1948-1958*. Białystok: Wydawnictwo Uniwersytetu w Białymstoku.
- Kamila BUDROWSKA, 2015: Popiełuszko. O najtrudniejszym cenzorskim zadaniu roku 1984. »1984.« *Literatura i kultura schyłkowego PRL-u*. Ur. K. Budrowska, W. Gardocki, E. Jurkowska. Varšava: Wydawnictwo IBL.
- Kamila BUDROWSKA, Wiktor GARDOCKI, Elżbieta JURKOWSKA, 2015: »1984.« *Literatura i kultura schyłkowego PRL-u*. Varšava: Wydawnictwo IBL.
- Przemysław CZAPLIŃSKI, 1997: *Ślady przelomu. O prozie polskiej 1976-1996*. Kraków: Wydawnictwo Literackie.
- Przemysław CZAPLIŃSKI, Piotr ŚLIWIŃSKI, 2000: *Literatura polska 1976-1998: Przewodnik po prozie i poezji*. Kraków: Wydawnictwo Literackie.
- Dorota DEGEN, Jacek GZELLA, 2010: *Ograniczanie wolności słowa na ziemiach polskich w XIX i XX wieku*. Varšava: Trzecia strona.
- Grażyna GZELLA, Jacek GZELLA, 2013: *Nie należy dopuszczać do publikacji. Cenzura w PRL*. Toruń: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika.

- Kamila KAMIŃSKA, 2015: Cenzura instytucjonalna w przededniu okrągłego stołu – analiza tematyczna i statystyczna ingerencji. *Zakazane i niewygodne. Ograniczanie wolności słowa w XIX i XX wieku*. Ur. D. Degen, G. Gzella, J. Gzella. Toruń: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika. 233–44.
- Jerzy KANDZIORA, Zyta SZYMAŃSKA, 1999: *Bez cenzury 1976-1989: Literatura, ruch wydawniczy, teatr: Bibliografia*. Varšava: Wydawnictwo IBL.
- Julian KORNHAUSER, 1995: *Międzyepoka*. Krakov: Wydawnictwo Baran i Suszczyński.
- Jacek LADORUCKI, 2010: O próbach negacji cenzury instytucjonalnej i egzystencjalnej na przykładzie drugoobiegowej działalności łódzkiego „Pulsu” i krakowskiego „bruLionu”. Podobieństwa i różnice w strategii działania obydwu periodyków. *Niewygodne dla władzy: Ograniczanie wolności słowa na ziemiach polskich w XIX i XXw.: Zbiór studiów*. Ur. D. Degen, J. Gzella. Toruń: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika.
- Ryszard MATUSZEWSKI, 1995: *Literatura polska 1939-1991*. Varšava: Wydawnictwo Szkolne i Pedagogiczne.
- Jan OŁASZEK, 2015: *Rewolucja powielaczy: Niezależny ruch wydawniczy w Polsce 1976-1989*. Varšava: Trzecia strona.
- Aleksander PAWLICKI, 2001: *Kompletna szarość: Cenzura w latach 1965-1972: Instytucja i ludzie*. Varšava: Wydawnictwo Trio.
- Zofia RADZIKOWSKA, 1990: *Z historii walki o wolność słowa w Polsce (cenzura PRL w latach 1981-1987)*. Krakov: Towarzystwo Autorów i Wydawców Prac Naukowych »Universitas«.
- Mateusz ŚWISTAK, 2010: Niepolityczne tabu PRL, czyli o cenzurze obyczajowej lat 80. *Przeskoczyć tę studnię strachu: Autor i dzieło a cenzura PRL*. Ur. E. Skorupa. Krakov: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego. 115–31.

SUMMARY

The article is divided into two main parts. The introduction provides a description of the archives I examined during my research and includes information on legal and institutional changes in speech controls in Poland in the 1980s. The description of the new censorship law of 1981 and control strategies in subsequent years is described here as well. I devote special attention to martial law, when a particular decree was in force, and after 1983, when the censorship act of 1981 was tightened.

The second part is dedicated to the censorship of literary texts. It considers the most interesting cases of censorship of Polish poetry in the 1980s: Jerzy Afanasjew, Stanisław Barańczak, Kornel Filipowicz, Ryszard Krynicki, Urszula Koziół, Jacek Podsiadło, Jan Polkowski, Wiktor Woroszyński, Tadeusz Urgacz, and Adam Zagajewski.

The aim of the article is to show the process of censoring Polish literature based on examples of specific works, which in combination with other interventions would create a larger whole, and to arrive at a summary description. The arrangement of literary texts is not based on archival research; it reflects a chronological and at the same time thematic juxtaposition. In considering the topic of a specific text, reference was made both to archival documents (in the

Central Archives of Modern Records in Warsaw) and to its first edition (if it was issued). If the work was only published in a censored version, information about its subsequent, complete release (if any) has been provided. The project provided answers to such questions as: to what extent a book was censored (or why it was not printed), what passages were deleted, what specific threads were censored, and last but not least, which literary texts or books are available in censored versions today.